

ԵՐԻՏԱՍԱՐԿԱՆ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ
(Մտնիմանակներ, նոյնմքեր 2006)
I մրցանակ

ՀՏԴ 347.1

ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿԱԿՅՈՒԹՅԱՆ
ԲԱՐՋՐԱՅՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇՆԻՔ

Ա. Հ. Հարությունյան
Իրավագիտություն 3-րդ կուրս

Յուրաքանչյուր մարդ պետք է որոշ չափով օրենքներ
իմանա. եթե նա դրանք գիտի բավականաչափ, որպեսզի
դրանց ծանկրդ չընկնի, ապա ի՞նչ իրավունքների
խախտման մասին կարող է խոսք լինել:

Հենրի Ծոու

Մարդը, լինելով հասարակության հիմնական և անփոխարինելի անդամը, օժտված է անօտարելի բնական և դրական իրավունքներով, որոնք հաճախ այն կամ այն ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման հետևանքով խախտվում են և որոնց պաշտպանելու առաքելությունը հավատարմապես պետականում է թե՛ պետությանը և թե՛ հենց նրան՝ մարդուն: Իսկ որպեսզի մարդ իմանա իր իրավունքներն, ազատություններն ու պարտականությունները և որպեսզի կարողանա պաշտպանել դրանք, պետք է նա օժտված լինի իրավագիտականությամբ, այսինքն իրավագիտականության բարձր մակարդակը իրենից ներկայացնում է իրավունքների պաշտպանության իրավական երաշխիք:

Իրավաբանական գրականության մեջ և հատկապես տեսության մեջ բազմազան ու տարբեր են «իրավագիտականություն» հասկացությունը բնութագրող սահմանումները, սակայն առավել ընդունելի է այն տեսակետը, համաձայն որի՝ իրավագիտականությունը, լինելով հասարակական գիտականության ձևերից մեկը, մարմնավորում է քաղաքացիների հայացքները, պատկերացումները, տրամադրությունները, զգացմունքներն իրավունքի և օրինականության էություն, սկզբունքների, գործող և տալագրության առաջարկվող իրավական նորմերի նկատմամբ՝:

Իրավագիտականության դերի և նշանակության մասին ավելի հստակ պատկերացում կազմելու համար պետք է դիտարկել նրա գործառնությունները, որոնք են՝

- ճանաչողական
- գնահատման
- կարգավորման:

Ճանաչողական գործառնություն համապատասխանում է իրավական գիտելիքների որոշակի հանրագումար, որը հանդիսանում է ինտելեկտուալ (մտածողական) գործունեության արդյունք և արտահայտվում է, այսպես կոչված, «իրավական նախապատրաստություն» հասկացությամբ:

Գնահատման գործառնություն առաջանում է անձի որոշակի հուզական վերաբերմունքը իրավական կյանքի տարբեր կողմերին և երևույթներին՝ փորձի և իրավական պրակտիկայի հիման վրա:

Իրավագիտականության բովանդակության մեջ ներառում է գնահատման հարաբերությունների շորս հիմնական տեսակներ՝

- վերաբերմունքը իրավունքի և օրենսդրության նկատմամբ (իրավունքի սկզբունքներ, նորմեր, ինստիտուտներ)
- վերաբերմունքը շրջապատող միջավայրի, իրավական վարքագծի և գործունեության օբյեկտների նկատմամբ (հանցավորություն, հանցագործ, հանցագործություն)
- վերաբերմունքն իրավապահ մարմինների նկատմամբ (դատարան, դատախազություն, արդարադատություն, ներքին գործերի բաժին՝ ներառյալ նրանց գործունեությունը)
- վերաբերմունքն իր իրավական վարքագծի նկատմամբ (ինքնագնահատում)՝:

Իրավական գործունեության բոլոր ոլորտներում քաղաքացիների մասնակցության արդյունավետությունը նշանակալից չափով կախված է իրավագիտակցության մակարդակից: Այդ իսկ պատճառով քաղաքացիների դաստիարակությունը, որի լուրջությունը կայանում է իրավագիտակցության բարձր մակարդակի ձևավորման մեջ, իրավունքի և օրինականության նկատմամբ խորին հարգանք տածելով, իրավական նորմերի պահպանման անշեղ կատարման համար պատասխանատվության զգացումով, կազմում է անհրաժեշտ պայման քաղաքացիների սոցիալ-իրավական ակտիվության բարձրացման, հասարակության իրավական կուլտուրայի ձևավորման համար, ինչպես նաև ներկրում օրինականության և իրավակարգի ամրապնդման մեջ:

Հասարակական իրավագիտակցության առավել խորը իմացության համար անհրաժեշտ է դիտարկել այսպես կոչված անհատական իրավագիտակցության առանձնահատկությունները: Անհատական իրավագիտակցությունը հասարակական իրավագիտակցության հետ հարաբերակցվում է այնպես, ինչպես եզակին ընդհանուրի հետ: Անհատական հասարակական իրավագիտակցությունը սկզբնական բնույթի է, որի իման վրա ձևավորվում է հասարակական իրավագիտակցությունը:

Իրավագիտակցությունը, ինչպես և հասարակական գիտակցության մյուս ձևերը, օժտված է բարդ կառուցվածքով, որն իր մեջ ներառում է իրավական գաղափարախոսություն և իրավական հոգեբանություն: Ընդ որում, իրավագիտակցության այս տարրերից յուրաքանչյուրն օժտված է իր սյուսհատկությամբ, սիամամանակ նրանք հանդես են գալիս անբաժանելի միասնականությամբ:

Իրավական գաղափարախոսությունը, լինելով իրավագիտակցության բաղկացուցիչ մասերից մեկը, իրենից ներկայացնում է գաղափարների, ստեղծագործությունների, հայացքների, պատկերացումների, սկզբունքների ամբողջություն, որոնք տեսականորեն արտացոլում և զննատեսում են հասարակական կյանքի իրավական երևույթները: Այն իր մեջ ներառում է այնպիսի գաղափարներ և տեսություններ, ինչպիսիք են սեփականության երաշխավորումը և պաշտպանությունը, անձի իրավունքներն ու ազատությունները, ժողովրդավարությունը, օրենքի գերակայությունը պետությունում, դատական իշխանության անկախությունը, բնության պաշտպանությունը և նրա պաշարների արդյունավետ օգտագործումը, հանցավորության դեմ պայքարը, պետությունների և ազգերի միջև համագործակցության զարգացումը և ամրապնդումը⁶:

Իրավական հոգեբանությունը զգացումներների, սովորությունների, տրամադրությունների, պահպանմանի ամբողջություն է, որոնցում արտացոլվում է տարբեր սոցիալական խմբերի, կոլեկտիվների, առանձին քաղաքացիների հոգեբանական վերաբերմունքը իրավունքի, նրա առանձին նորմերի, իրավակարգի, հասարակությունում գործող իրավական կառույցների և նրանց գործունեության նկատմամբ⁷: Իրավական հոգեբանությունը կարևոր ներգործություն է ունենում քաղաքացիական հասարակության իրավական զարգացման, իրավական կարգի վրա: Քաղաքացիական հասարակությունում որոշակի հոգեբանական վերաբերմունք է մշակվում իրավունքի, իրավական երևույթների վերաբերյալ, որոնք արտահայտվում են մարդկանց հայացքներում, զգացումներներում, սովորություններում, ավանդույթներում: Այստեղ կարևոր է նաև անձի զարգացումը, և ինչպես Կ.Մարքսն է նշել. «Անհատի զարգացումը պայմանավորված է մյուս բոլոր անհատների զարգացումով, որոնց հետ նա գտնվում է ուղղակի կամ անուղղակի հարաբերության մեջ»⁸:

Իրավագիտակցության կառուցվածքում անհրաժեշտ է առաջին հերթին հաշվի առնել ոչ միայն իրավունքի (օրենքի) իմացությունը, այլև վերաբերմունքը դրա նկատմամբ, այն ի կատար ածելու պատրաստակամությունը: Այս կապակցությամբ ոչ այնքան ճիշտ է ձևակերպված «օրենքի հնազանդ քաղաքացի» արտահայտությունը: Այստեղ գործում է առավել բարդ մեխանիզմ. անձը իրավունքի նորմերին հետևում է իր մոտ առկա արժեքավակարգի միջոցով:

Անձի իրավական ձևավորման գործընթացում մեծ ազդեցություն է ունենում այն հոգևոր-մշակութային և իրավական մթնոլորտը, որոնք գերիշխում են տվյալ հասարակությունում: Որքան ամուր է հասարակության իրավակարգը, որքան բարձր է նրա անդամների կրավակերպվածությունը և կարգապահությունը, որքան խորն է հարգանքը օրենքների և օրինականության նկատմամբ, այնքան մեծ նշանակություն ունի իրավական կուլտուրայի, իրավական գիտելիքների յուրացման գործընթացը: Եվ ընհանրապես,

անօրինականության և կամայականությունների մթնոլորտը, օրենքների նկատմամբ նիհիլիստական (միտոսական) վերաբերմունքը, անհաստատունությունը, անկայությունը խոչընդոտում են անձի իրավական ձևավորման գործընթացին, առաջացնում են հավաստիացված և ուղղվածություն, հավաստիացված վարքագիծ, որոնք վերջին հաշվով հանգեցնում են անձի արժեքային կողմնորոշումների համակարգի շեղման:

Իրավագիտակցությունը կարելի է բնութագրել որպես իրավունքի վերաբերյալ գիտելիքներ՝ այդ բառի գործնական-կիրառական նշանակությամբ համապատասխան: Իրավաբանական գրականության մեջ տարածված է այն բանաձևը, համաձայն որի՝ իրավագիտակցության հիմնական գաղափարը հանդիսանում է օրինականությունը: Ռուս իրավագետ Վ.Ն.Խրոշտակովի կարծիքով՝ «որքան բարձր է պետության քաղաքացիների իրավագիտակցության մակարդակը, այնքան ճշգրտությամբ է իրականացվում իրավական նորմերի պատվիրանները: Իրավագիտակցության զարգացումն ապահովում է իրավական աջահանգների կամավոր, խորը գիտակցված իրականացում, դրանց ճշտության և հստակ ձևակերպված լինելու հավաստիությունը: Որպես իրավագիտակցության հակադրությունը հանդես է գալիս իրավական նիհիլիզմը: Չարժեքներացնահատել իրավական նիհիլիզմի վտանգավորությունը ոչ իրավական գաղափարախոսության, ոչ էլ առօրեական գիտակցության ոլորտում: Իրավական քաղաքության խնդիրը կայանում է ոչ միայն նրանում, որպեսզի բնակչության լայն խավերին ծանոթացնեն գործող օրենսդրության բովանդակության հետ, այլև նրանում, որ հասարակական-քաղաքական դաստիարակության ամբողջ համակարգում մշտապես ցույց տալ իրավունքի սոցիալական արժեքը և դերը քաղաքացիական հասարակության կյանքում»:

Որպես բնակչության իրավագիտակցության բարձրացման եղանակ մեր կողմից առաջարկվում են հետևյալ նպատակահարմար միջոցառումները.

1. հաշվի առնելով այն իրողությունը, որ ԼՂՀ-ում գործում են մի շարք ներհատաբարակական հասարակական կազմակերպություններ, այդ թվում նաև իրավաբանական, կարելի է համատեղ գործունեության արդյունքում պատրաստել բրոշյուրներ, որտեղ հստակ ձևով կենթին մարդկանց իրավունքները, ազատությունները և պարտականությունները, ինչպես նաև դրանց խախտման դեպքում համապատասխան մարմիններին և պաշտոնատար անձանց դիմելու կարգը.

2. ներկայումս ԼՂՀ-ն պատրաստվում է ընդունել ներքին համար կենսական նշանակություն ունեցող իրավական մի փաստաթուղթ՝ Սահմանադրությունը, որը պատեհ առիթ է հանդիպել բնակչության հետ՝ հստակապես գյուղական բնակավայրերի, օրտեղ ավելի քիչ են տեղեկացված հիշյալ փաստաթղթի մասին, և անհրաժեշտ տեղեկատվություն հաղորդել: Այս կապակցությամբ արդեն որոշակի քայլեր կատարվել են մեր՝ Արցախի ներքինապետական կառույցների անդամների նախաձեռնությամբ և հանդիպումների միջոցով Սահմանադրության վերաբերյալ տեղեկություն ենք հաղորդել ազգաբնակչությանը, որը կշարունակվի մինչև ԼՂՀ Սահմանադրության նախագծի ընդունումը: Ընդամենը, որպես առաջին փորձ կազմակերպվել է հանդիպում ԱրԳՀ ուսանողության հետ և պատասխաններ տրվել առաջարկված հարցերին,

3. կարելի է դիմել Արցախի Հանրային Հնչոտաբնակչությանը՝ պատրաստել հաղորդում, որի ընթացքում կմեկնաբանվեն մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները, ազատություններն ու պարտականությունները համապատասխան մասնագետների կողմից,

4. դիմել ԼՂՀ նախարարությանը հաճախակի կազմակերպել մրցույթ-օլիմպիադաներ «Իրավունք» թմայով, որի ընթացքում առաջնակարգ տեղեր զբաղեցնող մասնակիցները կստանան դրամական պարգևներ, պատվոգրեր, և ինչու չէ՞ նաև որոշակի արտոնություն իրավաբանական ֆակուլտետ ընդունելիս,

5. հոգեբանների միջոցով հասարակությանը հասնող դարձնել այն գաղափարը, որ իրավագիտակցության ոչ պատշաճ, ցածր մակարդակը հանգեցնում է նրան, որ մարդիկ չիմանալով իրենց իրավունքները, ազատությունները և պարտականությունները, խախտում են ոչ միայն իրենց, այլև այլոց իրավունքները, ազատությունները և պարտականությունները և դրանով հոգեբանական ծանր իրավիճակ մեջ են դնում ինչպես իրենց ընտանիքի անդամներին, բարեկամներին, այլև հասարակության մյուս անդամներին.

6. իրավաբանական բաժնի ուսանողներին հնարավորություն տալ հաճախելի մասնակցելու ԱՇ-ում օրինագծերի կազմման, քննարկման և ընդունման գործընթացներին և որպեսզի այդ նույն ուսանողներն իրենց իմացածը փոխանցեն մյուս ֆակուլտետի ուսանողներին և իրենց շրջապատողներին՝ կազմակերպելով սեմինարներ, կլոր-սեմինարներ և այլն:

Եվ այսպիսով, բազմակողմանիորեն կատարելով ուսումնասիրություններ, իրավամտածողության նոր տեսանկյունից համեմատելով իրավագիտակցության վերաբերյալ տարբեր իրավաբան-գիտնականների արտահայտած կարծիքները և համադրելով մեր տեսակետը, հանգել ենք հետևյալ եզրակացության:

1. մարդը, լինելով հասարակության բջիջը, օժտված է բնական անօտարելի և դրական իրավունքներով, որոնք թույլ են տալիս նրան արժանավայել ապրել հասարակությունում,

2. իրավագիտակցությունը հանդիսանում է անձի ինքնուպաշտպանության այն միջոցն ու երաշխիքը, որի օգնությամբ մարդն իրեն կարող է պաշտպանված զգալ հասարակությունում,

3. մարդն իրեն պաշտպանված զգալ հասարակությունում միայն այն դեպքում, երբ ոչ միայն անշեղորեն կատարի իր պարտականությունները և իրականացնի իր իրավունքները, այլև չխախտի այլոց իրավունքներն ու ազատությունները,

4. որքան բարձր է իրավագիտակցության մակարդակը, այնքան ամուր են օրինականությունն ու իրավակարգը պետությունում,

5. միայն բարձր իրավագիտակցությամբ օժտված հասարակությունն է հավանում իրավական պետություն ունենալու նպատակին:

Ամփոփում

Ներկա դարաշրջանում շատ կարևոր է դարձել բնակչության իրավագիտակցության բարձրացումը՝ որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության յուրատիպ եղանակ: Պատմական անցքերը վկայում են, որ այնտեղ, որտեղ բարձր է եղել իրավագիտակցության մակարդակը, մարդիկ իրենց ավելի պաշտպանված են զգացել և նյութում առաջարկվող իրավագիտակցության բարձրացման եղանակները միտված են Արցախ աշխարհում որոշակի չափով իրավագիտակցության բարձրացմանն ու դրա միջոցով մարդկանց իրավունքների պաշտպանությանը: Թվարկված հիշյալ կետերը աչառիչ չեն և կան նմանատիպ այլ եղանակներ, որոնք հնարավորություն կտան մարդկանց պաշտպանված զգալ իր սննդական երկրում:

Резюме

В настоящий период времени, повышение правового сознания населения стало важным условием защиты прав человека. Историческое подтверждение: там, где высок уровень правового сознания, люди чувствуют себя более защищенными. Предлагаемые в статье условия развития правоведения, направлены на повышение правового воспитания в Арцахе и, посредством этого, защиту прав населения. Помимо перечисленных, существуют и другие подобные пункты, способные позволить гражданам чувствовать себя защищенными в собственной стране.

Ծանոթագրություն

1. Н.А.Аптян, С.Н.Аптян, Правосознание, правовое воспитание, правовая культура, Ер, 2001, стр. 26.
2. Общая теория права и государства, под ред. академика В.В.Лазарева, стр. 195.
3. Общая теория права и государства, под ред. академика В.В.Лазарева, стр. 196.
4. Պ.Պ.Պետրով, Յաւ. Վերդին, Աֆորիզմներ, Եր. 1989, էջ 591:
5. Н.А.Ильян, О воспитании национальной элиты, М., 2001, стр.178.
6. Теория государства и права, под ред. проф. М.Н.Марченко, Зеркало, ТЕИС 1996, стр.440.
7. Теория государства и права, под ред. проф. М.Н.Марченко, Зеркало, ТЕИС 1996, стр.441.
8. Մարրի, Ֆ.Էնգելս, Երկեր, Հ 3, էջ 440:
9. Н.А.Аптян, С.Н.Аптян, Правосознание, правовое воспитание, правовая культура, Ер., 2001, стр. 37.